

VIKTORIJA RIMAITĖ-BERŽIŪNIENĖ

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, Lietuva
General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania, Lithuania

1863–1864 M. SUKILIMO ĮPAMINKLINIMAS: VALSTYBĖS TAPATUMO PAIEŠKOS

Monuments to 1863–1864 Uprising: Searching State Identity

SUMMARY

Public monuments are becoming more and more important as creators and representatives of the state's identity not only in the academic area, but in public debates as well. The article looks at the monuments as practices of collective memory, participating in the processes of representation, formation and support of the state's identity, the analysis of which allows identifying the meanings that create the image of the state. This article analyzes the monuments dedicated to 1863–1864 Uprising in Lithuania, built during the period of restored independence of Lithuania. Resisting from the historiography of 1863–1864 Uprising and the variety of its interpretation, the aim of this analysis is to find out what meanings attributed to the Uprising are revealed by the monuments, how they contribute or do not contribute to a certain vision of the Lithuanian state identity.

SANTRAUKA

Kadangi viešojoje erdvėje vis daugiau dėmesio skiriama paminklams, straipsnyje analizuojama 1863–1864 m. sukilimą įpaminklinanti praktika. Į paminklus straipsnyje žvelgiama kaip į kolektyvinės atminties praktiką, dalyvaujančią valstybės tapatumo reprezentavimo, formavimo, palaikymo procesuose, kurių analizė leidžia atsekti valstybės vaizdinį kuriančias reikšmes. Atsispiriant nuo 1863–1864 m. sukilimo aiškinimo ir vertinimo įvairovės istoriografijoje, formuojančios nevienareikšmę sukilimo atmintį, siekiama išsiaiškinti, kokias 1863–1864 m. sukilimui priskiriamas reikšmes atskleidžia paminklai, kaip jie prisideda ar neprisideda prie tam tikro Lietuvos valstybės vaizdinio kūrimo. Analizuojami atkurtos nepriklausomybės laikotarpiu pastatyti paminklai, stovintys viešosiose Lietuvos erdvėse ir pasižymintys tvaria, monumentalia raiška, tiesiogiai atmenant 1863–1864 m. įvykius.

RAKTAŽODŽIAI: 1863–1864 m. sukilimas, paminklai, valstybės tapatybė.

KEY WORDS: 1863–1864 uprising, monuments, state identity.

IVADAS

Tarptautinės aplinkybės į Lietuvos viešąją erdvę sugražino kaip niekada įnirtingas ir aktyvias diskusijas dėl paminklų – paveldo ir atminties objektų, kurie „užėmė“ viešąsias erdves dar sovietmečiu ir jose užsiliko iki šių dienų. Šios diskusijos apėmė ir vis dar apima toli gražu ne vien paminklų buvimo ar nebuvimo klausimus – tai diskusijos apie santykį su praeitimi, apie valstybės tapatumo sampratą ir ateities orientacijas. Remiantis Reinhartu Kosellecku, paminklai funkcionuoja toli gražu ne vien kaip praeities prisiminimų sergėtojai (Koselleck 2002: 28) – jie konkrečioje valstybėje tampa steigėjais pasakojimo apie tai, kas esame ir kas nesame (Shaya 2013: 83–84, 87).

Būtent dėl šios priežasties paminklai vis drąsiau „peržengia“ kultūrinės ir meninės praktikos ribas tapdami ne tik atminties, bet ir tapatybės studijų objektu. Šie objektai kaip niekada svarbūs ir reikšmingi šiandien: šiandienos Lietuvoje dalis paminklų tapo požiūrių, nuomonių ir vertybių susikirtimo taškais, kartais skaldančiais, o kartais teikiančiais skirtingas visuomenės grupes. Tai nekelia jokios nuostabos: užsienio valstybių patirtis rodo, kad paminklai vis labiau įveiklinami tapatumui pamatiniuose savo ir svetimo suvokimo procesuose. Tapatybiniai procesai žymėjo Jungtinės Amerikos Valstijose ažiotažą sukėlusius įvykius, kurių centre sukosi konfederatų atminimą įamžinantys paminklai (Abraham 2021: 12–13). Su siekiu pabrėžti orientaciją į Vakarus buvo ir yra susijęs naujų atminties strategijų, apimančių tam tikrų paminklų naikinimą, taikymas Ukrainoje po 2014 m., žymintis kolekty-

vinio tapatumo, suartinančio šią valstybę su Europos Sąjunga ir NATO, formavimą (Klymenko 2020: 517–520, Makhortykh 2018: 219–247). Panašių pavyzdžių pastarųjų metų laikotarpiu būtų galima rasti ir daugelyje kitų valstybių.

Nenukrypstant nuo semantinės paminklo sąvokos kilmės, siejamos su lotynišku veiksmažodžiu *monere* – atminti, priminti, tačiau išplečiant šios sąvokos sampratą nuo paminklo kaip pasyvaus atminties palaikytojo suvokimo prie aktyvaus įrankio ar medijos, naudojamos siekiant politinių tikslų, vaizdinio, svarbus tampa ne tik apsisprendimas atisakyti tam tikrų paminklų ir tokiu būdu parodyti, nuo ko siekiame atsiskirti ar ką siekiame pamiršti. Dar svarbesnis, nors (politinėse) Lietuvos viešosios erdvės diskusijose dėmesio gerokai stokojantis, tampa pozityvusis paminklokūros procesas – naujų paminklų statymas kaip simbolinis kolektyvinio tapatumo riboženklį išdėstymas, padedantis su(s)vokti, iš kur kilome, kas esame ir kur link judame.

2008 m. karinis konfliktas tarp Gruzijos ir Rusijos, 2014 m. įvykiai Ukrainoje ir Krymo aneksija Lietuvoje sustiprino ir pagausino įvairias atminties praktikas, susijusias su antisovietine rezistencija bei partizanine „kovų ir kančių“ atmintimi (Davoliūtė 2017, Budrytė 2021: 998). Čia neabejotinai įsirašo ir partizaninį karą menantys paminklai, kurie bendrame paminklų, stovinčių Lietuvos miestų ir miestelių viešosiose erdvėse, kontekste kiekybiniu požiūriu yra dominuojantys (Rimaitė-Beržiūnienė 2022: 70–71). Vis dėlto įvairiose Lietuvos vietose galima

atrasti ir kitus laikotarpius, įvykius ar asmenybes įamžinančių paminklinių praktikų¹. Viena šių praktikų grupė siejama su 1863–1864 m. sukilimu, kurio atminimas ir galima vieta „kovų ir kančių“ už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą naratyve sušmėžuoja vis dažniau. Išskirtinio dėmesio ir atminimo šis sukilimas sulaukė 2019 m., kai Vilniuje buvo perlaidoti 2017 m. tvarkant Gedimino kalną rasti sukilimo vadų Zigmanto Sierakausko ir Konstantino Kalinausko bei dar 18 sukilėlių palaikai. Politiniu požiūriu 1863–1864 m. sukilimas pastaruoju metu atnemas ir ieškant galimų sąlyčio, dialogo ar bendrystės taškų su valstybėmis, turinčiomis bendrą minėto įvykio patirtį.

Istoriografijoje 1863–1864 m. įvykiai Lietuvoje vertinami įvairiai ir neviena-

reikšmiai. Šiame straipsnyje bus siekiama atskleisti, kaip minėtas įvykis reprezentuojamas per paminklus Lietuvoje: kokias 1863–1864 m. sukilimui priskiriamas reikšmes atskleidžia paminklai, kaip jie prisideda ar neprisideda prie tam tikro Lietuvos valstybės vaizdinio kūrimo. Pirmoje straipsnio dalyje pateikiama glausta lietuviškos istoriografijos apžvalga, kuria siekiama parodyti sukilimo aiškinimo, tad kartu ir atminimo įvairovę, suprobleminančią 1863–1864 m. įvykių prisiminimą. Antroje dalyje, remdamiesi diskursyviu paminklų ir viešai prieinamų jų aprašymų skaitymu, atskleisime, kaip šis sukilimas pristatomas per paminklus ir koks Lietuvos valstybės vaizdinys kuriamas ar nekuriamas per 1863–1864 m. įvykius įpaminklinančias praktikas.

ISTORIOGRAFINIAI VIRAŽAI

Į istoriografiją žvelgiant retrospektyviai, taikliai šį sukilimą ar, tiksliau sakant, jo vertinimą, sekama 2008 m. Dariaus Staliūno išleista studija *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta*, recenzijoje yra apibendrinusi Rasa Čepaitienė. Anot jos, „sukilimo suvokimo kaitoje per XIX–XX a. <...> atsispindi kontekstualizavimo mechanizmas, kaskart perrašantis šį įvykį pagal konkrečios epochos ideologinių konjunktūrų nulemtus semiotinius reikalavimus“ (Čepaitienė 2008: 176). Tai pakartoja ir išsamią XIX a. sukilimų Lenkijoje ir Lietuvoje istoriografijos analizę pateikęs Rimantas Miknys, kurio teigimu, „lietuvių istoriografijos šia tema etapus daugeliu atvejų nulėmė visuomeninis-politinis kontekstas“ (Miknys 2001: 63). To-

kie apibendrinimai labai aiškiai parodo, kad aptariamų metų įvykiai vertinami, tad kartu ir atsimenami, gana įvairiai.

Ne tik D. Staliūnas ar R. Miknys, bet ir Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, Zita Medišauskienė, Aldona Prašmantaitė ir daug kitų tyrėjų savo darbuose yra nagrinėję 1863–1864 m. įvykius orientuodamiesi į skirtingus sukilimo aspektus, tačiau neabejotinai užsimindami ir apie sukilimo pobūdį, neatsiejimą nuo jo tikslų ir vertinimų. Štai, pavyzdžiui, Jonas Vaičėnionis, analizuodamas karinį sukilimo aspektą, konstatavo, kad „pagrindinis sukilimo tikslas buvo siekis atkurti prieš septynis dešimtmečius prarastą valstybingumą“ (Balza 2013: 12). Valstybingumo atkūrimo momentas, kuris itin reikšmingas į 1863–

1864 m. įvykius žiūrint iš valstybės tapatumo perspektyvos, aptariamo sukilimo tyrimuose dažnai sutinkamas, bet dedamas nevienareikšmis akcentas.

Daugiareikšmiškumą galima įvardinti sukilimą Marijampolės krašte nagrinėjusio Kęstučio Žemaičio žodžiais: „Sukilimas prasidėjo Lenkijoje ir pasiekė Lietuvą, tuo būdu tapdamas visų išsilaisvinimo trokštančių buvusių Abiejų Tautų Respublikos (ATR) piliečių reikalu“ (Žemaitis 2014: 127). Būtent ATR, taigi tuo pačiu metu Lietuvos ir Lenkijos, dėmenys į sukilimo aiškinimą įneša dvi-prasmybių, keliančių klausimą, apie kokios valstybės atkūrimą kalbama.

Iki Antrojo pasaulinio karo būtent dėl lenkiškojo motyvo sukilimas apskritai buvo vadintas tiesiog „lenkmečiu“ ar „lenkų sukilimu“ – „įvykiu, kuris nėra lietuvių (tautinės) istorijos dalis“ (Staliūnas 2008: 133). Siekis išsilaisvinti iš Rusijos imperijos, atkuriant bendrą valstybę su Lenkija, kaip liudija atlikti tyrimai, bendrąja prasme yra dominuojantis ir labiau argumentuotas. Kaip aiškina Z. Medišauskienė, „minima tėvynė dažniau gali būti suvokiama kaip buvusios Abiejų Tautų Respublikos žemės“ (Prašmantaitė 2009: 285), todėl ir „kalbėti apie lietuvių nacionalizmą tuo metu dar ankstoka“ (Prašmantaitė 2009: 294).

Vis dėlto istoriografija rodo, kad egzistavo ir su Lenkija nesusaisytos valstybės idėja, kurią liudija, pavyzdžiui, išsami Ievos Šenavičienės nepriklausomos Lietuvos hipotezės 1863 m. sukilime analizė. Nors autorė reziumuoja, jog nepriklausomos (modernios) Lietuvos hipotezės argumentai „neatspindi sukilimo laikotarpio istorinės Lietuvos realy-

bės, o yra XX a. kūrinyse, sąlygotas atsi-kūrusios nepriklausomos Lietuvos tautinių politinių poreikių“ (Staliūnas, Medišauskienė 2016: 67), tai tik dar kartą parodo, jog sukilimo atsiminimas nėra vienareikšmis. Nepriklausomos Lietuvos atgarsius, pristatydama 1867 m. išleista oficialaus sukilimo istoriografo generolo Vasilijaus Ratčo knygą ir požiūrį į sukilimą, kuris neabejotinai buvo susijęs su politinėmis laikotarpio aplinkybėmis, priminė ir Aliksandras Smaliančiukas. Anot jo, V. Ratčas tuo metu siekė per sukilimo vado K. Kalinausko asmenybę parodyti, kad pradinio etapu sukilimas Lietuvoje skyrėsi nuo Lenkijos, o K. Kalinauskui buvo itin svarbus ne tik socialinis, bet ir tautinis aspektai (Staliūnas, Medišauskienė 2016: 71).

Tam tikras nepriklausomos valstybės vaizdinys iškyla ir tolstant nuo sukilimo vertinimų, susietų su politinėmis laikotarpio aplinkybėmis ar poreikiais. Tarkime, Olga Mastianica-Stankevič, nagrinėdama sukilimą patyrusių moterų atsiminimus, fiksavo politinių įvykių savivokos, moterų tautinių pareigų, patriotinių veiklų svarbą, susijusią su patriotizmo, istorinio sąmoningumo diegimu tuometėje visuomenėje (Mastianica-Stankevič 2021: 61–98). Visa tai neabejotinai atitiko nepriklausomos valstybės idėją, tačiau, kaip ir daugelyje analizių, nebuvo detaluota, kas sudarė šią idėją.

Galvojant apie tai, kaip dar gali būti atsimenamas 1863–1864 m. sukilimas, negalima pamiršti religinio dėmens. Sutarinama, kad religinis veiksnys užėmė svarbią vietą, ir tai patvirtino net šūkis „Už tėvynę ir tikėjimą“, su kuriuo eita į sukilimą ir kuris „implikuoja kovą dėl

teisės išpažinti katalikų tikėjimą, siekį išsaugoti Katalikų Bažnyčią“ (Prašmantaitė 2009: 10). Išskirtinio dėmesio sulaukia ir socioekonominis sukilimo vertinimas. Tačiau, kaip yra pažymėjęs D. Staliūnas, galima atsiminti ir aiškinimus, kuriuose išryškintas ne tik siekis kovoti dėl ekonominės ir socialinės gerovės, bet sukilimo kaip klasių kovos vaizdinys, kuriame „sukilimas, nukreiptas ne prieš Rusijos valdžią, bet prieš dvarininkus bei „carizmą“ (Staliūnas 2008: 134).

Nepriklausomai nuo to, kiek skirtingi sukilimo vertinimai ir aiškinimai yra susiję su konkretaus laiko politinėmis realijomis ir aktualijomis, prielaidos, kad 1863–1864 m. įvykiai gali būti atsimenami labai skirtingai, yra akivaizdžios.

Pateikta trumpa istoriografijos apžvalga nepretenduoja pristatyti visų įma-

nomų darbų, susijusių su 1863–1864 m. sukilimo analizėmis ar vertinimais. Šios apžvalgos tikslas – parodyti istoriografijos įvairovę, atskleidžiant, koks neretai nevienalytis yra šio sukilimo tikslų ir priešasčių aiškinimas. Toks nevienalytiškumas savo ruožtu lemia ir potencialią atminties įvairovę, kai sukilimo tikslai ar priešastys, priklausomai nuo atminimui pasirinkto būdo, gali būti pristatomi įvairiai, į dominuojančias pozicijas iškeliant kurį nors sukilimo aiškinimą. Paminklus pripažįstant ne tik pasyviais atminties palaikytojais, bet ir politiniais tikslais įveiklinamais valstybės tapatumo reprezentantais bei kolektyvinės su-telkties skatintojais, ši situacija verčia domėtis, kokį santykį su Lietuvos tapatybės vaizdiniu turi 1863–1864 m. me-nantys paminklai.

PAMINKLŲ KURIAMOS 1863–1864 M. SUKILIMO REIKŠMĖS

Atkurtos nepriklausomybės laikotarpiu pastatytų paminklų, kurie stovėtų viešosiose Lietuvos erdvėse, pasižymėtų tvaria, monumentalia raiška ir tiesiogiai primintų 1863–1864 m. įvykius, nėra daug. Tiesioginį atminimą kuria 2013 m., minint 150-ąsias sukilimo metines, pastatyti ir šiai progai skirti paminklai Paberžėje, Kėdainių rajone, ir Eišiškėse. Taip pat 2019 m. Pajevonyse, Vilkaviškio rajone, atsiradęs 1863 m. sukilimui skirtas paminklas ir 1999 m. Šalčininkuose iškilęs Konstantino Kalinausko paminklas.

Jei pažiūrėtume, kokį atminimą per savo įrašus ir aprašymus kuria šie paminklai, matytume dvi reikšmių kryptis. Tai socioekonominiais siekais pasižymėjęs valstiečių sukilimas prieš caro valdžią,

kuris kartu traktuojamas kaip kovos už laisvę, už Lietuvos laisvę dalis. Štai, pavyzdžiui, Paberžės paminklo pastatymo proga greta jo buvo inscenizuojamos sukilimo scenos, reprezentavusios „sukilusius valstiečius ir sukilimą malšinusių caro armijos karių“². Greta šios reikšmės paminklinės praktikos pristatymuose ryškūs ir su kova už laisvę susiję motyvai, sugretinami su XX a. pasipriešinimu. „Tikėjimas Dievu teikė drąsos stoti į kovą su Rusijos caro priespauda, o pokario metais – eiti į miškus partizanauti“, „buvo paminėti 1863 metų sukilimo dalyviai ir visų laikų Lietuvos kovotojai už savo laisvę“, „Iš senovinio pabūklo trenkė atminimo salvės Lietuvos laisvei ir nepriklausomybei, Lietuvos partizanams ir vi-

siems laisvės kovotojams, 1863 metų sukilimo 150-osioms metinėms⁴³ – taip per paminklo pristatymus kuriamas kovos už laisvą ir nepriklausomą Lietuvą vaizdinys, kai į kovų gretas įrašomi ir 1863–1864 m. įvykiai.

Paminklo Paberžėje pristatymas nėra išskirtinis – Eišiškėse stovinčio paminklo įrašas taip pat pakartoja reikšmes, susijusias su kova už laisvę. Tai iliustruoja, tarkime, ant paminklo iškaltas įrašas: „šios žemės didvyrių, paaukojusių savo gyvybę, kad gyventume laisvoje ir teisingoje tėvynėje, atminimui“. Žvelgiant į paminklus kaip į aktyvius valstybės tapatumo pasakotojus, šį pasakojimą formuojančius per atmenamus įvykius ar asmenis, paminklinė praktika Eišiškėse išsiskiria pietryčių Lietuvos regionui būdingomis reikšmėmis, pasireiškiančiomis per bendrystės su Lenkija paiešką⁴⁴. Ne tik vizualūs šio paminklo simboliai, bet ir dažnai sutinkamas jo pavadinimas, pagal lenkiškąją istoriografijos tradiciją (Medišauskienė, Staliūnas: 2016: 7) 1863–1864 m. įvykius įvardijant Sausio sukilimo vardu, liudija šios bendrystės paieškas. Bendrystės momentas gali būti matomas ir Paberžėje, kur reprezentuojamas sukilimo herbas sudarytas iš trijų valstybių simbolių – Lenkijos Erelio, Lietuvos Vyčio ir Gudijos Šv. Arkangelo Mykolo. Taip pat ir Šalčininkuose per paminklą K. Kalinauskui, kaip rašoma jo aprašymuose, atmenamas „sukilimo Lietuvoje ir Baltarusijoje karo vadas K. Kalinauskas“⁴⁵, plačiai žinomas ir Lenkijoje.

Nuo Paberžės ir Eišiškių paminklais atmenamos kovos už laisvę nenukryps-

ta ir į paminklais formuojamą pasakojimą apie Lietuvą įsipina paminklas Pajevonyse. Tiesa, čia, pristatant paminklinę praktiką, akcentuojamas ir socioekonominis sukilimo aspektas, kuris tuo pačiu skleidžiasi per kultūrinėje ir komunikacinėje lietuvių atmintyje įsitvirtinusių sukilimo simbolių – dalgių – vaizdavimą. Būtent sukryžiuoti dalgiai sudaro vieną pagrindinių paminklinės praktikos dalių. Dažnai primenama, kad kitų ginklų neturėję, todėl dalgiais ginkluoti valstiečiai tuomet ėjo kovoti už savo socialines ir ekonomines teises. Tačiau Vyčio kryžiaus naudojimas, anticarinio pobūdžio akcentavimas ir paminklo autoriaus Viliaus Purono pozicija, kad „1863 metų įvykiai uždegė laisvės siekį visoje Lietuvoje“⁴⁶, neleidžia nukrypti ir nuo laisvos Lietuvos vaizdinio, įtvirtinamo per šį paminklą.

Neabejotinai į šių paminklų gretą galėtume įrašyti monumentalias praktikas, sukilimą atmenančias netiesiogiai, kaip pavyzdį įraukiant, tarkime, Lukšiuose nuo 1995 m. stovintį paminklą rašytojui švietėjui vikarui Antanui Tatarėi. A. Tatarės biografijoje dažnai akcentuojama, kad nors jis ir nedalyvavo sukilime, tačiau po to buvo apkaltintas pasyviu sukilimo rėmimu ir išstremtas. Taigi A. Tatarės įamžinimas gali būti suvokiamas kaip atminimas žmogaus, kuris savo veiklomis buvo nepalankus Rusijos imperijai. Panašių pavydžių būtų galima atrasti ne vieną. Vis dėlto šiame straipsnyje buvo keliamas tikslas analitiškai pažvelgti į tiesiogiai 1863–1864 m. sukilimą atmenančius paminklus.

VIETOJE IŠVADŲ

Valstietiškas sukilimo pobūdis, kai dalgiais ginkluoti valstiečiai dėl socioekonominių teisių kilo prieš caro valdžią, kitų tautų, dalyvavusių sukilime, įamžinimas – tokius atsiminimus kuria paminklai, skirti aptariamam įvykiui Lietuvoje. Valstybės tapatumo, kurio reprezentavime ir formavime dalyvauja paminklinės praktikos, kontekste svarbiausia greta šių atsiminimų kuriama 1863–1864 m. įvykių kaip kovos už laisvę ir kovos prieš dabartinės Rusijos pirmąją atmintis, į vieną eilę „statoma“ su antisovietine rezistencija. Taip tampa aišku, kad šį įvykį menantys paminklai iš tiesų prisideda prie laisvos ir nepriklausomos Lietuvos, dėl kurios reikėjo kovoti ir ginklu, vaizdinio.

Nors, pasak R. Čepaitienės, „šis sukilimas lietuvių istorinio naratyvo įvykių hierarchijoje, atrodo, niekuomet nebuvo

tapęs prioritetingu <...>, vis dėlto jis yra svarbus indikatorius, atskleidžiantis lietuviškosios „atminties politikos“ dėsninumus ir raidą“ (Čepaitienė 2008: 175). Pripažįstant, kad atminties politika kartu yra ir valstybės tapatumo politika, šį sukilimą atmenančiais paminklais kuriamos reikšmės be specifinių būtent šio sukilimo bruožų – socioekonominių aspektų ir bendrystės su kitomis sukilime dalyvavusiomis tautomis, iš esmės sutampa su pastarojo meto istoriografijoje fiksuojamu sukilimo pobūdžiu, kai šis naudojamas politiniais-tautiniais-nacionaliniais tikslais. Būtent vizualiai reprezentuojant istorinį siekį atsiriboti nuo Rusijos kovoje prieš jos pirmąją Rusijos imperiją, grąžinusią laisvei arba, žvelgiant iš dabartinės valstybės tapatumo perspektyvos, laisvos ir nepriklausomos Lietuvos egzistencijai.

Literatūra

- Abraham Christiana. 2021. Toppled Monuments and Black Lives Matter: Race, Gender, and Decolonization in the Public Space, *Atlantis* 42 (1): 1–17.
- Alkas.lt. 2013. Paberžėje bus atkurti 1863-ųjų metų sukilimo ir partizaninių kovų epizodai. Prieiga per internetą: <https://alkas.lt/2013/05/09/paberzeje-bus-atkurti-1863-uju-metu-sukilimo-ir-partizaniniu-kovu-epizodai/> [žiūrėta 2022 07 20].
- Balza Raimundas (eds.). 2013. *1863 metų sukilimas: veidai, vardai, istorijos*. Šiauliai: Šiaulių Aušros muziejus.
- Budrytė Dovilė. 2021. Memory Politics and the Study of Crises in International Relations: Insights from Ukraine and Lithuania, *Journal of International Relations and Development* 24: 980–1000. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1057/s41268-021-00231-1> [žiūrėta 2022 07 01].
- Čepaitienė Rasa. 2009. Darius Staliūnas. Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta, *Lietuvos etnologija* 9 (18): 175–178.
- Davoliūtė Violeta. 2017. Heroes, Villains and Matters of State: The Partisan and Popular Memory in Lithuania, *Cultures of History Forum* 17. Prieiga per internetą: <http://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debates/lithuania/heroes-villains-and-matters-of-state-the-partisan-and-popular-memory-in-lithuania/> [žiūrėta 2022 07 01].
- Kęstutis Žemaitis. 2014. Simonas Katilius ir 1863 metų sukilimas Marijampolės krašte, *Jotvingių kraštas: jotvingių krašto istorijos paveldo metraštis* 6: 127–135.
- Klymenko Lina. 2021. The Changed Paradigm of World War II Commemoration in Ukraine After Crimea's Annexation, *The Journal of Slavic Military Studies* 33 (4): 517–520.
- Koselleck Reinhart. 2002. *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concepts*. California: Stanford University Press.

- LRT.lt, TV3.lt. 2013. Paberžėje paminėtos 1863-ųjų metų sukilimo metinės. Pasiiekiamas: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/paberzeje-paminetos-1863-uju-metu-sukilimo-metines-n733970> [žiūrėta 2022 07 20].
- Makhortyk Mykola. 2018. #NoKievNazi: Social Media, Historical Memory and Securitization in the Ukraine Crisis, in *Memory and Securitization in Contemporary Europe*, ed. Vlad Strukov, Victor Apyrshchenko, London: Palgrave Macmillan.
- Mastianica-Stankevič Olga. 2021. 1863–1864 metų sukilimas Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte moterų atsiminimuose. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* 42: 61–98.
- Miknys Rimantas. 2001. Lietuvos ir Lenkijos XIX amžiaus sukilimai Lietuvos istoriografijoje, *Towarzystwo Naukowe KUL*: 467–478
- Rimaitė-Beržiūnienė Viktorija. 2022. Paminklai Lietuvoje: valstybės tapatybės konstravimas. *Daktaro disertacija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Salcininkai.lt. ŠALČININKAI – JAŠIŪNAI – RŪDNINKAI – RŪDNINKŲ GIRIA. Prieiga per internetą: <http://salcininkai.lt/trukstami-puslapiai/turizmas/salcininkai-jasiunai-rudninkai-rudninku-giria/1444> [žiūrėta 2022 07 20].
- Shaya Josephine. 2013. The Public Life of Monuments: The Summi Viri of the Forum of Augustus, *American Journal of Archeology* 117 (1): 83–110.
- Staliūnas Darius. 2008. *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta*. Vilnius: Mintis.
- Šutinienė Irena. 2015. Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2 (37): 85–105.
- Vertelka Bronius. 2013. *Sukilimo 150-metis paženklintas paminklu*. Prieiga per internetą: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/05/24/fondasa_01.html [žiūrėta 2022 07 20].
- Žalnierukynaitė Kristina. 2019. Paminklas sukilimui atminti stovi, liko sutvarkyti aplinką. Pasiiekiamas: <https://www.santaka.info/?sidx=55214> [žiūrėta 2022 07 20].

Nuorodos

- ¹ Paminklo ir paminklinės praktikos sąvokos straipsnyje vartojamos sinonimiškai, siejant jas su viešosiose Lietuvos erdvėse stovinčiais paminklais, pasižyminčiais erdvine-tūrine vizualią raišką, atmenančiais realų istorinį įvykį, asmenybę ar asmenybių grupę ir pagamintais iš tvarių, ilgalaikių medžiagų, t. y. granito, betono etc. Straipsnyje pateikiamas paminklų aptarimas ir analizė neapima kapinėse, bažnyčių šventoriuose ir privačiose erdvėse, miškuose stovinčių objektų, taip pat tų objektų, kurie pagaminti iš medžio.
- ² Plačiau žr. Alkas.lt. 2013. Paberžėje bus atkurti 1863-ųjų metų sukilimo ir partizaninių kovų epizodai. Prieiga per internetą: <https://alkas.lt/2013/05/09/paberzeje-bus-atkurti-1863-uju-metu-sukilimo-ir-partizaniniu-kovu-epizodai/> [žiūrėta 2022 07 20] ir LRT.lt, TV3.lt. 2013. Paberžėje paminėtos 1863-ųjų metų sukilimo metinės. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/paberzeje-paminetos-1863-uju-metu-sukilimo-metines-n733970> [žiūrėta 2022 07 20].
- ³ Žr. Vertelka Bronius. 2013. Sukilimo 150-metis paženklintas paminklu. Prieiga per internetą: http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2013/05/24/fondasa_01.html [žiūrėta 2022 07 20].
- ⁴ Plačiau žr. Šutinienė Irena. 2015. Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 2(37): 85–105.
- ⁵ Žr. Salcininkai.lt. ŠALČININKAI – JAŠIŪNAI – RŪDNINKAI – RŪDNINKŲ GIRIA. Prieiga per internetą: <http://salcininkai.lt/trukstami-puslapiai/turizmas/salcininkai-jasiunai-rudninkai-rudninku-giria/1444> [žiūrėta 2022 07 20].
- ⁶ Žr. Žalnierukynaitė Kristina. 2019. Paminklas sukilimui atminti stovi, liko sutvarkyti aplinką. Prieiga per internetą: <https://www.santaka.info/?sidx=55214> [žiūrėta 2022 07 20].